

DOMINIK MARCINKOWSKI

Uniwersytet Opolski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0177-1486>

Paweł Wawryszuk, *Stosunki polsko-jugosłowiańskie w latach 1945-1971*, Warszawa 2019, Instytut Pamięci Narodowej, ss. 328

Problematyka powojennych stosunków Polski z pozostałymi państwami socjalistycznymi doczekała się stosunkowo licznych opracowań, jednak w dalszym ciągu istnieje na tej płaszczyźnie sporo luk badawczych. Do tej pory jedną z najpoważniejszych była kwestia relacji z Jugosławią. Zagadnienie to podjął Paweł Wawryszuk w opracowaniu pt. *Stosunki polsko-jugosłowiańskie w latach 1945-1971*.

Autor jest adiunktem w Zakładzie Historii Najnowszej Polski Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. W roku 2014 ukończył studia doktoranckie na tej samej uczelni, broniąc rozprawę pt. *Stosunki polsko-jugosłowiańskie w latach 1956-1971*, która stała się podstawą do omawianej monografii. Dotychczasowy dorobek naukowy Pawła Wawryszuka tematycznie dotyczy relacji pomiędzy Polską a państwami bałkańskimi oraz historii tych państw. Recenzowana monografia jest podsumowaniem dotychczasowych badań autora nad stosunkami z Jugosławią, jednocześnie jest to także jego debiut książkowy¹.

Opracowanie składa się ze wstępu, czterech rozdziałów o układzie chronologiczno-problemowym, zakończenia, streszczeń, bibliografii, wykazu skrótów oraz indeksu osób. We wstępie autor wskazał główny cel pracy, którym było

¹ Praca została uhonorowana II nagrodą w IX edycji konkursu im. Władysława Pobóg-Malinowskiego organizowanego przez IPN i Instytut Historii PAN na Najlepszy Debiut Historyczny.

scharakteryzowanie bilateralnych stosunków między Polską a Jugosławią w latach 1945-1971, ze zwróceniem szczególnej uwagi na polityczny aspekt tych relacji. W dalszej części opisane zostały poszczególne rozdziały monografii, przedstawiono motywy przyświecające autorowi w wyborze tematu, omówiono dotychczasową literaturę przedmiotu, a także krótko scharakteryzowano podstawę źródłową i metodologię badań. Na końcu wstępu autor zamieścił podziękowania dla osób, które przyczyniły się do powstania jego pracy.

Rozdział pierwszy poświęcony został stosunkom polsko-jugosłowiańskim w latach 1945-1955, czyli od momentu nawiązania oficjalnych relacji dyplomatycznych między tymi państwami do roku 1955, po którym nastąpił przełom w polskiej polityce zagranicznej i wewnętrznej związany z dojściem Władysława Gomułki do władzy i postępującą odwilżą polityczną. W tej części autor scharakteryzował skomplikowane relacje między omawianymi państwami, które z początku nacechowane serdecznością, stopniowo zaczynały zmieniać się pod wpływem sytuacji wewnętrznej w Polsce, odmiennych celów w polityce zagranicznej, a także ze względu na rosnący konflikt na linii Tito-Stalin.

W rozdziale drugim poruszono problematykę stosunków między rokiem 1956 a 1961. Były to pierwsze lata po powrocie do władzy Władysława Gomułki, który w opinii jugosłowiańskich polityków uchodził za osobę przeciwstawiającą się wpływowi Związku Radzieckiego. W tym czasie bilateralne stosunki zaczęły odżywać i nabierać charakteru przyjacielskich relacji politycznych, co bezpośrednio przekładało się na wzrost współpracy ekonomicznej, turystycznej i kulturalnej. Było to możliwe dzięki unormowaniu relacji partyjnych pomiędzy Jugosławią i ZSRR, o czym świadczyło podpisanie tzw. deklaracji moskiewskiej w czerwcu 1956 r.

Ramy trzeciego rozdziału otwiera rok 1962, który według autora opracowania był początkiem intensyfikacji stosunków, szczególnie na polu gospodarczym, co miało trwać do 1967 r. Moment ten Paweł Wawryszuk uznał za kres stabilnego rozwoju stosunków polsko-jugosłowiańskich, głównie możliwemu dzięki zbliżeniu Jugosławii ze Związkiem Radzieckim.

Ostatni rozdział rozpoczyna rok 1968. Wówczas wyraźnie uwidoczniło się ochłodzenie w relacjach, co determinowała sytuacja wewnętrzna w obydwu państwach, wzbudzająca nieufność partnera. Rządzący w Polsce z niechęcią obserwowali jugosłowiański proces reform spowodowany stagnacją gospodarczą i rosnącym bezrobociem, które wywołało w kraju falę strajków. Z drugiej strony, w Jugosławii negatywnie odbierano protesty marcowe. W tamtejszej prasie pojawiły się krytyczne artykuły na temat działań polskich władz wobec strajkującej młodzieży, co w następstwie wywołało oburzenie ze strony dyplomacji PRL. Nie bez znaczenia w załamaniu stosunków było także odmienne podejście do wydarzeń w Czechosłowacji, czyli reform Praskiej Wiosny i ich zatrzymanie przez interwencję wojsk Układu Warszawskiego. Władze Jugosławii

negatywnie odebrały to wydarzenie, wyrażając poparcie dla ekipy Alexandra Dubčeka. Odwrotnie zachowali się rządzący w Polsce, którzy potępiłi czechosłowackie reformy i wsparli siły interwencyjne. Cezurę końcową opracowania wyznacza rok 1971, w którym delegacja Związku Komunistów Jugosławii została zaproszona na VI Zjazd PZPR, co wyznaczyło początek otwarcia na współpracę za czasów rządów ekipy Edwarda Gierka. W zakończeniu autor podsumowuje swoje rozważania, wskazując najważniejsze elementy wpływające na kształt relacji Polski z Jugosławią w badanym okresie.

Podstawę źródłową omawianej rozprawy stanowią archiwalia proveniencji polskiej, które autor uzupełnił materiałami pochodzącymi z instytucji przechowujących dokumentację polityki zagranicznej Jugosławii. Paweł Wawryszuk przeprowadził kwerendy w zasobach Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie, gdzie pracował nad zespołami związanymi z polityką zagraniczną i kontaktami partyjnymi. Zbadane archiwalia jugosłowiańskie przechowywane są w Archiwum Dyplomatycznym Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Archiwum Jugosławii w Belgradzie. Jako źródła o charakterze pomocniczym, autor wykorzystał także kilka edycji dokumentów, pamiętniki, wspomnienia, zbiory przemówień oraz artykuły z kilkunastu tytułów prasowych, zarówno polskich, jak i jugosłowiańskich. Źródła, z których zdecydował się uczynić podstawę swojej pracy, pozwoliły na przeprowadzenie solidnej analizy relacji między Polską a Jugosławią w omawianym okresie, a także na wskazanie najważniejszych elementów wpływających na ich rozwój, głównie z polskiej perspektywy.

Dużą zaletą opracowania jest systemowe spojrzenie na bilateralne stosunki polsko-jugosłowiańskie. Autor starał się wykazać, jak wzajemne relacje kształtowane były przez bieżące interesy polityczne i ekonomiczne, wewnętrzne wydarzenia oraz procesy, a także międzynarodowy układ sił. Rezultatem jest rzetelne i szczegółowe nakreślenie ewolucji wzajemnych stosunków, wskazujące najważniejsze problemy i przełomy mające wpływ na ich kształt. Przykładem wieloaspektowego podejścia jest wykazanie zmieniającej się dynamiki relacji polsko-jugosłowiańskich pod wpływem stosunków międzynarodowych, szczególnie na linii Jugosławia-RFN/USA i Jugosławia-ZSRR oraz wyraźne zaznaczenie roli multilateralnych stosunków w bloku wschodnim.

Autor umiejętnie przedstawił specyficzną pozycję Jugosławii zajmowaną na arenie międzynarodowej. Państwo rządzone przez Josipa Broza Titę po wojnie zachowało niezależność od ZSRR, jednak pozostało krajem socjalistycznym, w sposobie sprawowania rządów zupełnie różnym od państw demokratycznych, co uniemożliwiało bliższą integrację z Zachodem. Jugosławia w pewnym sensie znajdowała się pomiędzy konfliktem wielkich graczy tamtych czasów, starając się rozgrywać własną politykę lokalnego mocarstwa. Fakt ten miał fundamentalny wpływ na kształt stosunków z Polską, która w tym czasie pozostawała

w politycznej zależności od Związku Radzieckiego. Determinowało to relacje polsko-jugosłowiańskie, które w wyraźnym stopniu uzależnione były od aktualnej polityki ZSRR. W tym miejscu pojawiło się jednak pewne interesujące zagadnienie, związane ze specyfiką polskiej polityki zagranicznej, które autor jasno wykazał. W momentach pogorszenia relacji dyplomacja PRL wykazywała raczej umiarkowaną krytykę wobec Jugosławii, zaledwie w takim stopniu, w jakim było to niezbędne dla zachowania poprawnych stosunków ze Związkiem Radzieckim. Pozwoliło to zachować pewną ciągłość wzajemnych dobrych kontaktów i po kryzysach umożliwiało ich szybką odbudowę (s. 220).

Dużym plusem monografii jest rozbudowany aparat naukowy. Częste przypisy wyjaśniające rozszerzają kontekst przytaczanych informacji, wskazując na ich wielowymiarowość i różnorodność. W przypisach autor wskazał także luki badawcze, wymagające dalszych prac na polu stosunków polsko-jugosłowiańskich. Przykładem jest postulat potrzeby opracowania zagadnienia zbrodni katyńskiej w ocenie dyplomacji jugosłowiańskiej (s. 54), co wydaje się interesującą tematyką.

Uwagę przykuwa niestandardowy dobór górnej cezurę czasowej. O ile rok 1945 jest naturalnym i zupełnie zrozumiałym początkiem badania powojennych relacji między państwami, o tyle rok 1971 mógłby budzić pewne wątpliwości. Przyjęte przez Pawła Wawryszuka założenie, że zaproszenie delegacji jugosłowiańskiej na VI Zjazd PZPR było oznaką radykalnej zmiany w relacjach między państwami, wydaje się uzasadnione, tym bardziej, że data powiązana jest z nową jakością w polskiej polityce zagranicznej wniesioną przez Edwarda Gierka. Jednak więcej zastrzeżeń mogą budzić daty wyodrębnienia poszczególnych rozdziałów, szczególnie rozdziału trzeciego, obejmującego lata 1962-1967. Wydaje się, że autor powinien precyzyjniej wyjaśnić, dlaczego zdecydował się ubrać ten rozdział w takie, a nie inne ramy czasowe. Być może lepszym rozwiązaniem byłoby bardziej szczegółowe skupienie się na kwestii samego roku 1956, który uznawany jest za jeden z najważniejszych momentów polskiej powojennej polityki zagranicznej². Ujęcie podjętej problematyki w osobnym rozdziale ograniczonym do roku 1956 i jego skutków dla polityki zagranicznej mogłoby wyjaśnić specyfikę tego przełomowego momentu w historii PRL oraz pozwoliłoby uniknąć mało przekonującego wyodrębnienia lat 1962-1967 jako osobnego podokresu.

Pewne wątpliwości może wzbudzać dość lakoniczne przedstawienie przyjętej w pracy metodologii. We wstępie autor ograniczył się jedynie do wymienienia wykorzystanych metod, czyli metody bezpośredniego i pośredniego ustalania faktów, metody opisowej, porównawczej i systemowej (s. 15). Nie wyjaśnił jednak, w jaki sposób metody te były mu pomocne w trakcie prowadzenia badań.

² Zob. W. Borodziej, *Rok 1956 jako cezurę w historii polityki zagranicznej PRL*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, nr 5, s. 91.

W jaki sposób wykorzystywał metodę porównawczą? Które elementy ze sobą porównywał? Trudno znaleźć zastosowanie tego narzędzia w trakcie lektury opracowania, w czym nie pomaga brak wyjaśnienia jego zastosowania. Po lekturze monografii można odnieść wrażenie, że w trakcie pracy badawczej w dużo większym stopniu wykorzystano metodę śledzenia procesu (process tracing) oraz metody retrogresywną i progresywną. Nie zostało to jednak uwzględnione we wstępie, podobnie jak zabrakło szerszego wyjaśnienia obranej metodologii.

Pomimo pewnych niedociągnięć, praca Pawła Wawryszuka wnosi znaczny wkład w rozwój badań nad polityką zagraniczną PRL. Autor rzetelnie przedstawił i wyjaśnił charakter powojennych relacji polsko-jugosłowiańskich oraz usystematyzował wiedzę na ten temat. Wydaje się, że omawiana monografia w najbliższym czasie będzie jednym z ważniejszych opracowań dla historyków i politologów zajmujących się zagadnieniami na podobnym obszarze tematycznym.

